

aquesta hipòtesi, car en el del 1386 hi troba les obres esmentades en el document que publica del 1301; també pot haver passat que la Real hagués escampat per altres biblioteques les obres que rebé de Llull. Hi cap encara una tercera hipòtesi, bé que no gaire convincent: que la caixa donada per Llull contingüés altres llibres a més dels del Mestre. És curiós, també que aquests quatre manuscrits lullians esmentats en l'inventari del 1386 no reapareixen en els altres tres inventaris. ¿Degueren desfer-se'n els monjos de la Real —pregunta Hillgarth— considerant-los obres perilloses, després de les condemnes fulminades per Eimeric? No ho sabem. Hillgarth creu que la biblioteca de la Real fou víctima de la incúria dels seus monjos. Això és molt possible i sembla demostrar-ho la diferència de llibres que assenyalen els catàlegs del 1383 i del 1443. En canvi, l'augment d'aquesta xifra en l'inventari del 1499 sembla confirmar l'opinió de Hillgarth, d'haver-se iniciat un recobrament de la Biblioteca a partir del 1474.

Acabem aquest breu comentari amb unes petites remarques que ens ha suggerit la lectura dels inventaris:

A 1. — La interpretació Ff, 'fratrem' em sembla bona si s'admet que falta la paraula que havia de seguir aquella abreviatura. Si no és així, la frase «per fratrem Maioricensis episcopum», no em sembla satisfactòria. || C 40. — *Sermones magistri Nimenis*. Es tracta d'una obra perduda i documentada pel mateix Eiximenis, el qual en la *Vida de Jesucrist* esmenta «1. sermó que feu de tots sanets qui és en lo *Sermonari sanctoral*». El 31 de juliol de 1413 Antoni Riera lliurà als frares de València dos volums de sermons autògrafs d'Eiximenis, i en l'inventari de llibres que aquest llegà al convent de Girona, són esmentats «tres libros seu tria volumina sermonum dominicalium ordinatorum per dictum magistrum Franciscum» (P. MARTÍ DE BARCELONA, «Estudis Franciscans», 40 (1928), 449).¹ || C 114. — És curiós de trobar un llibre d'*Estrologia* en un monestir del Cister. || D 60. — L'*Aristòtil* imprès a València és considerat anterior a les *Obres e trobes* per Witten i Painter, els quals el consideren del 1473 o poc posterior a aquest any.

Pere BOHIGAS

ANDRÉS TOMÁS ÁVILA: *El Culto y la Liturgia en la Catedral de Tarragona (1300-1700)*. Tarragona, Instituto de Estudios Tarraconenses «Ramón Berenguer IV», 1963. 232 pàgs.

La història del culte i de la litúrgia a la Seu Primada de Tarragona feta per Mn. Andreu Tomàs i Àvila és, potser, un dels millors llibres que han estat editats a Tarragona durant aquests darrers anys. En el pròleg, l'autor es planya que entre la bibliografia utilitzada pel P. Righetti en la seva *Historia de la Liturgia* no hi figuri cap estudi espanyol. I la veritat és que, si aquesta preterició no és merescuda —com molt bé ho diu el Sr. Cornelio Urtasun Irisarri, traductor de l'obra de Righetti—, sí que és «bastant justificada». El conreu de la història litúrgica no s'ha estès molt a les nostres terres. Per això el llibre de Mn. Tomàs té tant d'interès. Ens dona a conèixer un dels aspectes més desconeguts de la nostra història.

1. Vegeu *supra*, pàgs. 157-159, la nostra recensió de *La bibliothèque de Francisc Eiximenis*, de J. Monfrin, on són esmentats quatre reculls de sermons autògrafs d'Eiximenis.

El període que l'autor ha estudiat és el que va des l'any 1300 fins al 1700, més o menys; i les raons que dóna per a cenyir-se a aquests quatre-cents anys són: 1) manquen els documents tarragonins d'abans del 1300, i 2) bé que la imposició del *Missal* tridentí l'any 1570, del *Pontifical* el 1596 i del *Ritual* el 1614, unificava la litúrgia catòlica, subsistiren, però, alguns costums particulars tarragonins que desaparegueren, a poc a poc, molts anys després d'aquella última data unificadora.

El llibre és dividit en set capítols, amb un apèndix al final. Els capítols corresponen al *Cicle de Nadal*, la *Quaresma i Setmana Santa*, el *Temps Pasqual*, les *Festes de la Verge*, el *Culte festiu* (Corpus, Sant Josep, Sant Pere i Sant Jordi), i els *Propis tarragonins* (Santa Tecla, Dedicació de la Catedral i Santa Fímbria)¹ i el *culte dels morts*. A l'apèndix és publicada la consuetud litúrgica inèdita del monjo major d'aquella Seu Pere Figuerola, començada el 1369: «En nom de Déu sia he de madona santa Maria e de madona santa Tecla. Yo, Pere Figuerola, monge major de la Seu de Tarragona, començ a fer aquest libre per les coses que lo mingo major à a fer e fer fer en la Seu per tot l'any, segons se segex. E comensí-l a fer lo primer any que yo fuy mingo, l'any de L·XIXº...» (pàgs. 203-214). És de doldre que l'autor, en la transcripció d'aquest text català, com en la dels altres textos que duu el llibre, no segueixi cap criteri d'accentuació ni de puntuació.

El que més pot interessar als lectors dels *ER* són les notícies sobre representacions o misteris. Les indicaré breument:

1) *Sibilla* (pàgs. 22-25). — El *Breviari* tarragoní de Pere d'Urrea (1484) i el *Breviari* manuscrit del segle XIV que és conservat a l'Arxiu Capitular de Tarragona duen el cant o *Versus Sibille* dins la novena lliçó de les Matines de Nadal. Altres notícies tarragonines sobre aquest cant són dels segles XV i XVI. En aquest darrer, el cant de la *Sibilla* anava acompanyat de cançons, que, per les prohibicions de què foren objecte, no devien ésser molt «honestes».

El 1567 aquestes cançons han d'ésser revisades pel Vicari General. I en el Concili provincial que presidí l'arquebisbe Antoni Agustí fou prohibit el Cant de la *Sibilla* i les altres cançons: «Sibyllae carmina, et pastorum nugas aliasque vulgares cantinelas nullo tempore in ecclesiis cani permittantur...»

El 1572 el Cardenal Cervantes de Gaeta torna a permetre aquests cants sota la coacció que «si non fit dicta Sibilla multa pars populi defficiat in matutinis predictis [natalis Domini]».

No ens indica l'autor quan es perdé per complet aquest costum a la Seu de Tarragona.

2) *Representació de la Nativitat* (pàg. 25). — Gràcies a una descoberta de José Sánchez Real² sabem que en el segle XV es feia a Tarragona una «representació de la Nativitat» al carrer i sobre un *cadafalc*. La primera notícia que hom en té és de l'any 1429.

3) *Entremesos de la Setmana Santa* (pàgs. 53-54). — Poques notícies són conservades d'aquests entremesos tarragonins. Se sap que l'any 1472 es feren els «entremesos del dimecres sant, dijous [i] divendres», un escenari dels quals representava «l'ort de Geriquó». De l'any 1479 és publicat un document pel qual sabem que es feia «la representació del divendres sant». Molt bé suposa l'autor

1. N'és exclòs l'examen del culte als sants Fructuós, Auguri i Eulogi, ja estudiat, exhaustivament, per JOAN SERRA i VILARÓ en *Fructuós, Auguri i Eulogi, màrtirs sants de Tarragona* (Tarragona 1936), 294 pàgs.

2. JOSÉ SÁNCHEZ REAL, *Los Reyes Magos y la Sibilla en Tarragona*, «Diario Español» de Tarragona, 18 desembre 1960.

que aquests entremesos o representacions devien ésser les escenificacions dels principals fets de la Passió del Crist.

D'una manera explícita la *Passió* és representada a la Catedral el 1553.

4) *Representació de les tres Maries* (pàgs. 101-103). — Després del cant de les Matines del diumenge de Resurrecció era representada la *visitatio sepulchri* o «Representació de les tres Maries» a la Seu de Tarragona. Sabem que també es representava en altres esglésies de Catalunya.³ A la Seu tarragonina la processó, representació i missa matinal foren fundades pel canonge Miquel Albanell el 1^r d'abril de 1505. L'acte de fundació diu: «Primo, que fetes les Matines vage la processó de tots los canonges, comensals e beneficiats, ab los manuals encesos en les mans, partín de cor, anant devers lo altar major e girant al Munticalvari, e vàgint al Sepulcre a hont sia feta la cerimònia y representació de les Maries ab los Àngels sobre la resurrecció de Nostre Senyor Jesuchrist. E après sia celebrada la missa matinal solemnement». Per la mateixa acta de fundació sabem que una de les tres Maries, Magdalena, cantava «certs versos». No hi faltaven els dos àngels que devien preguntar a les Maries «quem quaeritis in sepulchro?» (Vegeu SCHUSTER, *Liber Sacramentorum*, IV, 26-27).

Un segle després, el 1656, ja no era representat aquest misteri. Tot es reduïa al cant del *dic nobis Maria* davant el sepulcre i la resposta d'un minyó des de dins del sepulcre, el qual deia «los versos tot sol». Poc després d'aquella data es devien abandonar aquelles cerimònies pseudo-litúrgiques.

5) *La Colometa* (pàgs. 113-115). — No són gaire abundoses les notícies aduïdes per Mn. Tomàs sobre «la Colometa». Pel que sabem de València i de Lleida, podem suposar que a la Seu tarragonina es feia de la mateixa manera. Les referències són totes de la segona meitat del segle XV. Manquen les indicacions dels personatges que hi intervenien. Es cremaven *cohets*, dotzenes de *tronadors*, *esclafidors*, pólvora i aiguardent. També hi tenien un cert paper uns *cascavells*, murtra, ginesta, roses i estopa.

No se'ns diu tampoc quan es feia la festa de «la Colometa» dins els actes litúrgics de la Quinquagèsima. L'autor creu que devia ésser en entonar el *Veni, Creator Spiritus*. Però una acta capitular del 1472 indica que es feia durant la Missa, la qual cosa fa creure, d'acord amb el que és sabut, que era en cantar el *Credo*. Sobre aquesta problemàtica vegeu DONOVAN, pàgs. 144 i 157-158.

Una altra notícia ens informa de la prohibició de les representacions d'apòstols, profetes i verges, etc., de la processó del *Corpus Christi*, sots pena d'excomunió, dictada pel Concili tarragoní de l'any 1564 (pàg. 149).

Per Santa Tecla (pàg. 178), patrona de la Ciutat i de l'Església, tant el Consell com el Capítol feien fer *entremesos*. I per un acord capitular del juliol de 1540 se sap que aquell any fou autoritzada la representació de la *història de Santa Tecla*.⁴

3. FLÓREZ, *España Sagrada*, XLV, 22; VILLANUEVA, *Viage literario*, XII, 342; RUBIO GARCÍA, *Introducción al estudio de las representaciones sacras en Lérida*, 28; YOUNG, *The drama of the medieval church*, I, 201-410, 568-683 i 685-86; ANGLÈS, *La música a Catalunya fins al segle XIII*, 272-278; DONOVAN, *The liturgical drama in medieval Spain*, 161; ROMEU I FIGUERAS, *Teatro hispánico del período románico: Una experiencia de rehabilitación*, «Estudios Escénicos», 9 (1963), 9-70.

4. EMILI MORERA en la seva *Tarragona Cristiana*, vol. II (Tarragona 1899), duu notícies molt interessants sobre entremesos i representacions fetes a la dita ciutat. Les principals són: *lo joch de Sent Julià per la festa de Santa Tecla* (1402), pàg. 923; representació dels *set peccats capitals* (1407), pàg. 923; representació de la *Vida de Sant Antoni* (1414), pàg. 923; *Sent Christòphol* (1417), pàg. 924; *Adam e Eva, joch del Drach, joch de la Titirane, rocha de Santa Tecla* (1424), pàg. 924; *entremès dels hòmens pelosos*,

Al final del llibre hi ha la *Bibliografia* utilitzada per l'autor (pàgs. 217-221). Trobem a manca, pel que es refereix a les representacions, les aportacions tan cabdals d'Anglès, Rubio-García, Romeu i Figueras, i Donovan, entre d'altres.

Amadeu-J. SOBERANAS i LLEÓ

«*Sefarad*». Revista del Instituto Arias Montano de Estudios Hebraicos y Oriente Próximo. Vols. I (1941) - XXX (1970). Madrid - Barcelona, CSIC.

Subtitulada en els quatre primers volums «Revista de la Escuela de Estudios Hebraicos» i des del volum V (1945) «Revista del Instituto Arias Montano de Estudios Hebraicos y Oriente Próximo», «Sefarad» ha estat l'òrgan d'aquest Institut, englobat dins el Patronato Menéndez y Pelayo del CSIC. A partir del volum V (1945), en ésser creada a Barcelona una Escuela de Estudios Hebraicos agregada a la ja existent a Madrid, la revista ha dut units els noms de Madrid i Barcelona al lloc d'edició. Tanmateix, des del primer volum i fins al XXX havien ja figurat com a co-directors F. Cantera i J. M. Millàs i Vallicrosa, catedràtics de Llengua i Literatura Hebrees a les Universitats de Madrid i de Barcelona respectivament. Traspasat Millàs el setembre de 1970, Cantera ha restat sol com a director de la revista, tot i que el 1965 havia cessat en la direcció de l'Instituto Arias Montano, substituït per F. Pérez Castro. «Sefarad» apareix en fascicles —dos a l'any— que formen volums anuals generalment de més de 450 pàgines. Dels quinze primers anys ha estat dreçat un volum d'índexs molt complets.¹

A causa, sobretot, de les activitats investigadores dels dos directors mencionats, «Sefarad» és un punt obligat de consulta atenta per tot aquell qui vol estar informat dels estudis sobre el judaisme medieval a la Península Ibèrica.² Ultra

entremès dels cavallets cotonés (1436), pàg. 925; *entremès del àngel Sent Miquel, entremès del Drach, entremès del Gegant, entremès de Sent Jordi, els 3 reys d'Orient* (1444), pàg. 925; *representació de la festa de la Asumpció de madona Sta. Maria* (1388), pàg. 926; *representació dels Apòstols, el segon dia de Pasqua* (1386), pàg. 926. Referents a balls o danses, hi ha les següents notícies: *ball del stoci* (1403), pàg. 923; *lo Gegant e lo rey Deviu, Sent Jordi e lo Drach, Sent Miquel o l'infern* (1426), pàg. 924. Relacionat amb l'entremès *dels cavallets cotonés* del 1436, hi consta un *Sent Sebastià* i un *tamor per sonar los turchs*, pàg. 925. Vegeu ROMEU, *Teatre Hagiogràfic*, I, 34, n. 6. Duu també notícies tarragonines VILLANUEVA, *Viaje literario*, XIX, 96.

1. «Sefarad» ha hagut de patir — i pateix — les conseqüències d'ésser «Revista de Estudios Hebraicos y Oriente Próximo». Quan hom pren a l'atzar qualsevol volum ha d'estar espiritualment disposat a trobar-hi coses tan allunyades, com són, per exemple, *Posibilidad de una conexión entre las formas verbales adjetivas de las lenguas dravídicas y las del sumerio* de J. QUINTANA VIVES (IV, 245-254), *Las influencias iránicas en la Península Ibérica* de C. E. DUBLER (V, 83-130), *El exterminio de la familia de Saul* de J. PRADO (XIV, 43-57), *Tres restos de lápida asirios en la Real Academia de la Historia* de J. M. PEÑUELA (XXVI, 247-252), *Concepto de Dios en Egipto* de B. CELADA (XXVIII, 237-288), etc., que res no tenen a veure, per cap cantó, amb els estudis que ressenyem ací.

2. La revista, que ha inclòs treballs en francès, alemany, anglès i italià, no en conté cap en portuguès ni en català; ella ha contribuït, a més, a l'anacrònica identificació del Sefarad medieval amb els límits polítics de l'Espanya actual, cosa que si d'antuvi pot semblar innòcua — i qui sap si hi ha qui la considera útil i tot — té com a conseqüència greus errors d'interpretació històrica. — En el primer volum de «Sefarad» fou ja publicat un sistema propi de transcripció de l'hebreu; darrerament, però, hom ha donat símpto-